

A TERMÉSZETVÉDELMI TEVÉKENYSÉGEK CÉLTUDATOS MEGJELÉSE ÓTA AZOK SZEMLÉLETE SZÁMOS VÁLTOZÁSON ESETT ÁT. A FAJVÉDELMI TÖREKVÉSEKET KÖVETTE A VÉDETT TERÜLETEK HÁLÓZATÁNAK LÉTREJÖTTE, MAJD A „REZERVÁTUMSZEMLÉLETET” VALÓS ÉLŐHELYVÉDELMI TÖREKVÉSEK IGYEKEZTEK FELVÁLTANI, AZ ÖKOLÓGIAI HÁLÓZATOK MEGŐRZÉSÉNEK TÖREKVÉSÉVEL.

Újra puszta

LEGELTETÉSEL A TERMÉSZETÉRT

Egy alföldi természetvédelmi szervezet most mégis szinte háttérbe szorítja a természetvédelmi gyakorlatot, mert vallja, hogy valós paradigmaváltás akkor jön el, ha belátjuk, hogy a természetvédelem jellegéből adódóan csak „csővégi” megoldás lehet. Egy modellprogram keretében egy Natura 2000-es élőhely ökológiai állapotának helyreállítására törekszik – pusztán a hagyományos tájhasználat helyreállításával. Ez az Európai Unió LIFE programjának támogatásával megvalósuló „Pásztó-projekt”.

A Pásztó-puszta a térképen nem Nógrád megyében keresendő, az ottani Pásztó település közelében, hanem az Alföld közepén, a Hortobágy és Kiskunság szorításában. Ennek a tájnak a képét a Berettyó folyó formálta egykoron, bár itt értek össze a Tisza és Körös árvizei, mikor még nem vették vérért a „rétnek”.

Pásztó-puszta az Alsó-Berettyó-melléken, a mai Hortobágy-Berettyó mellett, Békés és Jász-Nagykun-Szolnok megye határán fekszik, az idén épp 750 éves Túrkeve városának külterületén. Ennek a szabad nagykun városnak volt ez évszázadokon át közösségi legelőterülete, és a Berettyó mindkét partján ezzel a tájhasználattal maradhettek fenn közel természetes állapotú gyepek. A folyó déli oldalán a tatárjárás és törökvesz idején elpusztult falvak nevét őrző, Csejt és Túrkedd nevű határrészek védelmet kaptak a hazánk hetedik nemzeti parkjaként létrejött Körös-Maros Nemzeti Park legnagyobb törzsterületének, a tűzokjairól híres Dévaványai-Ecsegi

síknak óvásában. Ellenben a pásztói gyepek (Pásztó-puszta) a sorozatos beszántások és élőhely-darabolás miatt egyre kisebbre szorult az elmúlt 200 esztendőben.

A már korábban megkezdődött élőhelyvesztések miatt alig több mint 360 hektárra zsugorodott pusztából több mint 100 esztendővel ezelőtt lett csordajárás. Ezt a funkciót, azaz ezt a tájhasználatot és ezzel együtt a legeltetés hatására kialakult pusztai élőhely jelleget a város gazdálkodó lakosságától reggel kihajtott, este, fejszidőre hazahajtott szarvasmarhacsorda révén őrizték meg a szocialista évtizedek alatt is.

A helyi tejfelvásárlás megszűnésének eredményeként alig a rendszerváltást követően a csordajárás megszűnt, és a kárpótlás során a teljes gyepek „osztatlan közös tulajdonba” került, ami egy gazdátlanul váló földterület gyomosodó pusztulásának, az értékek eltűnésének kezdete lett. Az ezt követő pár évben újabb kisebb részek feltörése mellett mindössze néhányan kaszáltak, amiben változást csak a terület-alapú mezőgazdasági támogatások megjelenése jelentett, amikor egységesen gépi kasza alá vonták a területet.

A MEGOLDÁS: A LEGELTETÉS

Ezzel mintegy egyidőben kezdte meg kidolgozni tájrehabilitációs térségfejlesztési programját a leginkább Alföldön aktív ténykedésű, de munkájával szerte a Kárpát-medencében jelen lévő Nimfea Természetvédelmi Egyesület. A szervezet 1995-ben központi irodáját a közeli Körös-parti

városból, Szarvasról Túrkevére helyezte át, és az ezredforduló után már jelentős beágyazottsággal és helyismerettel rendelkezett az itteni helyi, megalapozott tájrehabilitáció megkezdéséhez.

A szervezet munkatársai mérleget vontak az azt megelőző évtized jelenségeiből: Túrkeve határából eltűnt az ürge, csökkent a gólyaállomány, ritkultak a fecskék, a pusztákról kiveszett az ugartyúk, és a tűzok előfordulása délebbre húzódott. Az egykoron szinte leggyakoribbnak számító kis sólyomféle ragadozómadár, a kék vércse állománya kritikusan visszaszorult, és ritkult a szalakóta, a parlagi pityer, a kuvik előfordulása is – számos más faj mellett. Nyilvánvalónak tűnt a kapcsolat a legeltetési állattartás eltűnése és a természetvédelmi szempontból kiemelt figyelmet érdemlő fajok megfogyatkozása között.

A puszta téli madárvilága is különlegességeket rejt, és ez természetesen a ragadozókra is igaz: egy-egy nyúldögön összegyűlnek az ölyvek, néha megtiszteli a területet egy-egy sas, de mindenképpen nagyobb számban jelennek meg a zajos szarkák és dolmányos varjak, vagy a varjúfélék családjának legnagyobb képviselője: a holló
Fotó: Szőke Péter/Nimfea

A pusztákon élő számtalan rágcsáló terített asztalt kínál a ragadozó madaraknak. Ennek megfelelően az inkább gerinctelenekkel táplálkozó kék vércse és kabasólyom mellett szép számban láthatunk a területen vörös vércsét, egerészölyvet, hamvas rétihéját, vagy a képen látható, egyébként nádasokban költő barna rétihéját is, habár nem ritka, hogy egy-egy kerecsen vagy sas is feltűnik
Fotó: Szőke Péter/Nimfea

Ennek megfelelően a civil természetvédek nem természettudományos, hanem néprajzi, helytörténeti kutatásokba kezdtek, hogy részleteiben megismerjék, miként gazdálkodtak itt az emberek akkor, amikor e fajok legnagyobb bőségben fordultak elő, és korántsem mellékesen a helyi, alacsonyabban képzett emberek részére is ismeretlen dolog volt a munkanélküliség. *Bellon Tibor* és más kutatók munkái egyértelmű választ adtak: Túrkeve és vidéke mindenkor legeltetéses, szilaj és félszilaj állattartásáról volt híres. A szélsőséges időjárás viszonyokra hajlamos mikroklíma igazából a legeltetett, többnyire évente többször is árvizek által árasztott rétjein és pusztáin korábban a méltán széles körben elterjedt vált állattartásnak kedvezett.

Az egykori vadvízi világ talán örökre elmúlt, de a megmaradt puszták haszno-

sítására, és korántsem mellékesen azok természeti értékeinek védelmére a legjobb megoldást a legelő állatállomány létszámának növelése jelentheti – summázták a Nimfeások, így ennek megfelelően helyi kampányokba kezdtek az állattartás népszerűsítéséért.

Ám az egyesület ezen programjai sora kudarcot vallottak, mert nyilvánvalóan látszott, hogy a közgazdasági tényezők hatására megváltozott állattartási kedv nem könnyen helyreállítható. A szervezet így maga kezdett szervezkedésbe, hogy természetvédelmi célú közbirtokosságot hozzon létre az ilyen témákra érzékeny tulajdonosokból.

Közben az Európai Unió csatlakozás eredményeként megkezdődött hazánkban a Natura 2000-es területek kijelölése. Ez a hazánk természetvédelmi területeinek ki-

terjedését szinte megduplázó folyamat az unió Madárvédelmi Irányelve célkitűzéseinek megvalósítására „különleges madárvédelmi” (Special Protected Areas – SPA), illetve Élőhelyvédelmi Irányelvének szakmai elvárásaival „különleges természetmegőrzési” (Sites of Community Interest – SCI) területek kijelölésével járt.

Pásztó-puszta – a Hortobágy–Berettyó északi oldalán lévén – a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területére esett, és az igazgatóság jó szemű szakembereinek hála, az országos védettség hiánya ellenére utóbbi, SCI azaz „különleges természetmegőrzési” besorolásba került, így ennek köszönhetően vált lehetségessé, hogy az Unió természetvédelmi célkitűzéseit támogató LIFE programjához pályázni lehessen a gyeplégtetéses jellegének helyreállítására.

MARHÁK, JUHOK, LOVAK

Természetesen a részletes kidolgozású LIFE programot megelőzően az előkészítés már elkezdődött, hiszen 2004-től zajlottak a munkálatok, hogy a természetvédők álma megvalósulhasson. Elsőként az egykori termelőszövetkezeti hodály megvásárlására került sor, majd néhány év múlva végre különböző hazai és nemzetközi forrásokból (pl. Norvég Civil Alap) megkezdődtek a hathatósabb előkészületek is. A gyepek helyi védelmet kapott az önkormányzat intézkedésére, a további beszántások megakadályozására, és ezzel egyidőben már megkezdődött a természetvédelmi kérdések iránt érzékenyebb gazdák összegyűjtése, hogy a közbirtokosság megalapozott előkészületei megtörténhessenek. Az első száz rackajuh, az első néhány Shagya arab és Furioso-North Star ló, az első öt magyar tarka szarvasmarha, valamint az állattartást segítő komondor és pumi beszerzése megtörtént az évek alatt, azonban ez az állatmenyiség csak a szakmailag helyes út visszaigazolására

volt elegendő. A megkezdett legeltetés során a gyepek állapotváltozása jelezte a kedvezőbb ökológiai állapot irányába történő változást, ami megerősítést adott a még nagyobb terület legeltetés alá vonásához és a legelő állatok létszámának emeléséhez – amire azonban már a 2011-ben megkezdett LIFE program teremtette meg a lehetőséget.

Magától értetődő volt, hogy csak tájhonos, természetvédelmi szempontból komoly értéket képviselő, magas genetikai értékkel rendelkező, hagyományos magyar fajtákra eshet a választás a legeltetés beindításához. A hortobágyi rackajuh egykoron – a merinói megjelenése előtt – nagyon széles körben volt elterjedt, a legnépesebb számú jószágként a tájnak. A mezőhegyesi, angol vérvonalú tenyésztői múlttal rendelkező, vegyes hasznú (igás és háta) Furioso-North Star ló, más néven mezőhegyesi félvér állami tenyésztési törekvése összeomlott az elmúlt években, és főménes nélkül a fajtamegőrzési törekvések esélyei jelentősen csökkentek. A

A rackajuh jellegzetessége az egyedülállóan különleges, mindkét nemre jellemző csavart szarv. A rackajuhot nem hívják birkának: ez az elnevezés a merinói fajta elterjedésével jelen meg a magyar szókincsben. Őse az arkal (*Ovis vignei var. arkal*), amely nagytestű, eredetileg Délnyugat-Ázsiában honos vadjuh. Régészeti kutatások alapján bizonyosan a népvándorlások idején került a Kárpát-medencébe, a legáltalánosabban elfogadott nézetek szerint a honfoglaló magyarokkal
Fotók: Sallai R. Benedek/Nimfea

fajtavédelem érdekében minden kis állomány segítséget jelenthet, így egyértelmű volt, hogy ebben a fajtamegőrző munkában a természetvédelmi egyesületnek is szerepet kell vállalnia. Egyébként is volt hatása a nagykun „rögnek” a fajtára, hiszen évtizedeken keresztül volt otthona a Nagykunság a fajtatenyésztési törekvéseknek a „téészes” időkben. Nagyon sok lehetőség lenne még a lótenyésztési irányok fejlesztésére jó lovas szakemberek segítségével – akiből egyre kevesebb van sajnos, ugyanúgy eltűnedezőben vannak, mint maguk a régi lófajták –, mert a lovak munkában tartása nélkülözhetetlen a helyes tenyésztési irányok megtalálásához.

A magyar tarka szarvasmarha, mint vegyes hasznosítású (hús- és tej-) szarvasmarha szintén nagy számban jellemezte a tájat, és a csordajárás rendszerének kialakulása után már szinte kizárólagos lett a városban és környékén. „Fekete marhát” – azaz holstein-fríz szarvasmarhát – inkább csak az üzemi mértékben működő nagygazdaságok tartottak.

A vegyes hasznú magyar tarka szarvasmarha (találói népi nevén: „piros-tarka”) az Alföldre teremt: kiváló tejadó tulajdonságai mellett a takarmányozásban kevésbé válogatós, betegségekkel szembeni ellenállósága, szívóssága nagyban segíti az extenzív tartástechnológiát
Fotó: Sallai R. Benedek/Nimfea

Az egykoron huszárlónak tenyésztett háttal, a nagy távolságok megtételére is hatásosnak bizonyult bábolnai arab, vagy hivatalosan Shagya arab a magyar lótenyésztés egyik érdekes fajtája, amely arab vérvonalú felmenőkkel büszkélkedhet. Ha egyáltalán létezik olyan, hogy „ősi magyar ló”, akkor ezzel kapcsolatban a régészeti leletek kapcsán tett genetikai vizsgálatok rámutattak, hogy a köztudattal ellentétben az nem annyira a hucul lóhoz lehetett hasonlatos, hanem sokkal inkább az arab fajtához, pl. a Shagya arab rokonának számító Akhal-tekinihez. Az „ősi magyar lóban” az arabs vérvonalat erősítette a török megszállás másfél évszázada,

amikor a megszállt területeken túlnyomó többségében csak arab lovak fedeztek, és ezt az irányt vette fel egy szerencsés időpontban a nagynevű bábolnai ménes is, ahonnan kiváló arab egyedek kerültek ki, némileg nagyobb testmérettel, mint telivér fajtársaik.

A LIFE program részben hivatott ezen fajták állományának bővítésére, hogy az egyesület kezében lévő állomány nagyságuk

a nem túl jó közgazdasági feltételek között gazdaságilag is az önfenntartó mennyiség irányába forduljon, de emellett bővíteni is szándékozik ezeket a fajtákat, kisebb állományú bivallyal és magyar szürke szarvasmarhával, amely elengedhetetlen „tájképi elem” ezen az alföldi területen is. Az igavonás és a nehéz munka fajtái voltak ezek egykoron e vidéken is, és most a program kapcsán újra visszakerülhetnek ide.

A VÁLTOZÁS MÁR LÁTHATÓ

A hagyományos állattartás újbóli megjelenése természetesen pozitív hatással volt az egyesület helyi foglalkoztatási törekvéseire is, de emellett megvalósítja végre újból a diverz legeltetési struktúrát. A hagyományos legeltetésben a jószág túlnyomó többségében a gyepen legel, így nincs az a környezeti teher, amelyet az intenzív állattartásban rendszerint halmozottan láthatunk. Kisebb a gépigény, kevesebb takarmányszállítási igény, Szent György napjától Szent Mihály napjáig a jószág a területen legel, így trágyázásával a talaj tápanyag-visszapótlását szolgálja, eltérően a intenzív állattartó telepektől, ahol nemcsak a trágyakezelés okoz környezetvédelmi problémát, hanem legtöbb helyen állattjóléti aggályok is felmerülhetnek.

Az egyesület különböző haszonállatai eltérő módon legelnek, ami lehetővé teszi az alkalmazkodást a mikrodomborzati viszonyokhoz, figyelembe véve a vegetációban lévő apró különbségeket és a talajviszonyokat – így rendkívül diverz gyepestruktúrát hozva létre. A vegetáció színessége pedig kedvez nemcsak a növényállományok sokszínű megjelenési lehetőségének, hanem számos

gerinctelen fajnak is. A természetes, szerves trágya jelenléte is sok gerinctelen faj állományának jelent újbóli életfeltételt, ami már természetesen a tápláléklánc magasabb szintjein lévő fogyasztók számának növekedését is magával hozza. Ez az az ökológiai folyamat, amelyet a LIFE program is segíteni kíván támogatásával, ennek okán segíti az állattartás infrastruktúrájának megteremtését és az állatállomány létszámának növelését.

A legeltetési program beindulását követően a kedvező változások szinte azonnal jelentkezték. Természetesen a program jellegeből adódóan az ok-okozati összefüggések nehezen mérhetőek, ami persze szinte egyértelmű egy ökológiai rendszerben. De nyilván nem lehet véletlen, hogy a legeltetés megindulását követően gyarapodott a területen a ragadozómadarak előfordulása, újból megjelent a túzok, és növekvő számú táplálkozó gólyával lehet találkozni. Egyre több a pusztát határoló kis facsoportokban a gébics, és számos más énekesmadár állománya is gyarapodásnak indult. Az állattartó-hodályban fecskék költenek, a gerendázon rozsdafarkúak, az épület körül billegetők és a színpompás búbos banka él, a cigány és rozsdás csaláncsúcsok pedig itt is, ott is énekelnek a pusztán. A pusztai szegélyt jelentő akácosban költ immár a település határának legnagyobb kékvércse-állománya, és néha-néha már feltűnik az 50 forintosunkról ismerős, nemzeti jelképnek tekintett turul valós alakja, a kerecsensólyom is.

Érdekes módon azonban az uniós természetvédelmi mechanizmusok miatt a területen mégsem ezen kiemelkedő jelentőségű madártani értékek védelmének eredményeit kéri számon a túrkevei természetvédőkön, hanem két olyan, látszólag kisebb je-

A pásztói gyepon az állattartás helyreállítását követő időszakban újból megjelent a térség legnagyobb madártani értéke, a túzok. A téli csoportos előfordulás már rendszeressé vált a területen, de a faj egyre szaporodó jelenléte miatt nem zárható ki, hogy költése is előfordul
Fotó: Szőke Péter/Nimfea

Pásztó-puszta egyes részeit a tavaszi belvizek évente ismétlődően elfoglalják. Ennek köszönhetően a vonuló madarak érkezésének idején néha tömegesen látható bíbic, goda, sárszalonnák, pajzsos cankók, vagy a képen is látható réti cankó
Fotó: Szóke Péter/Nimfea

A pumi, ez a vélhetően puli és terrier keresztezéséből létrejött, kis-termetű juhászbé nem a legrégebbi kutyafajták közé tartozik, azonban a mudival és pulival együtt a három védett, őshonosnak nevezett terelőfajtánk egyike. Intelligens, de önérzetes társ, terelési ösztöne ámulatba ejtő azoknak, akik még nem láttak nyáj mellett dolgozni kutyát. Ennek a fajtának a megőrzése érdekében is létkérdés lenne, hogy küllem helyett minél inkább a munkairány domináljon a tenyésztési programjában
Fotó: Sallai R. Benedek/Nimfea

lentségű fajtát, amely alig tűnik szembe, ha a területen járunk. Egyik a nagy tűzlepke, ez a boglárkalepkék családjához tartozó, tetszetős valódi lepkefajunk, amely kedveli ezen élőhely-jelleget. A másik faj egy tetszetősnek semmiképpen nem mondható asztaféle, a szikesek sótűrő növénye, a kispészku aszat. Ez a szúrós, egy méter körüli, zombékosokat kedvelő kárpát-medencei növény júniustól szeptemberig virágzik, és rendkívül szórványosnak mondható helyi előfordulásának gyarapítása kiemelt célkitűzés a területen.

Pásztó-puszta sorsa ezen beavatkozásokkal, a legeltetés újbóli meghonosodásával megnyugtató irányt vesz, így a civil természetvédők már azon törik a fejüket, hogy miként is lehetne a legeltetést még több területen megvalósítani e tájon. Talán a szerencsés állattenyésztési tevékenység hozzájárulhat ahhoz, hogy az itt gyarapodó állatállományból több olyan élőhelyre is kerüljön, ahol a természetvédelmi kezelés útja az eredeti tájhasználat rekonstrukciója lehet.

Sallai R. Benedek

